

JĘZYK MŁODZIEŻY W KONTEKŚCIE SPOŁECZNO-KULTUROWYM NA PRZEŁOMIE XX I XXI WIEKU

Zachowania językowe współczesnej młodzieży, podobnie jak stan polszczyzny dziś w ogóle, w istotny sposób warunkują wielkie przeobrażenia społeczno-polityczne, gospodarcze, obyczajowe i kulturowe, wyznaczone od 1980 działalnością Solidarności, przełomowym 1989 rokiem z demokratycznymi wyborami, narodzinami III Rzeczypospolitej i przystąpieniem Polski do Unii Europejskiej w 2004 roku. Za K. Ożóg (2004: 21) można powtórzyć, że kształtujące polszczyznę przemiany ustrojowe dominowały „(...) mniej więcej do połowy lat 90. XX wieku, kiedy język musiał natychmiast oddać tak liczne zmiany w rzeczywistości (...)”, natomiast tendencje kulturowe szczególnie wyraziste od drugiej połowy lat 90. XX wieku nadal są przyczyną nowych faktów językowych. Niezwykle potężne zachodnie czynniki kulturowe, które wpływają na kształt współczesnej polszczyzny, to – jak pisze K. Ożóg (2004: 24–30) – tendencje postmodernistyczne, konsumpcjonizm, medialność, amerykańizacja języka i kultury. Otwartość poznawcza, właściwości umysłu i psychiki, emocjonalność młodego człowieka decydują o tym, że to właśnie język środowiska młodzieżowego w sposób szczególny staje się zwierciadłem kultury. K. Ożóg (2001:177–8) stwierdza: „Współczesne tendencje kulturowe atakują zwłaszcza ludzi młodych. Widać to wyraźnie, np. w sposobach oddziaływania różnych typów muzyki. Młodzież, przejmując różne elementy współczesnych zjawisk kulturowych, tworzy zróżnicowane także i co do języka subkultury (...)”. Język młodzieży na przełomie XX i XXI wieku – zdaniem tego badacza – oscyluje między kodem rozwiniętym (postawa być) a ograniczonym (postawa mieć) z dużą ilością m.in. wyrazów wulgarnych, brutalnych, obscenicznych czy nadużywanych słów modnych (zob. Ożóg, 2001: 176–195).

W niniejszym szkicu, uznając bezspornie wpływ czynników zewnętrznych na kształt języka współczesnej młodzieży, zamieszczam jedynie kilka refleksji na temat najważniejszych wyznaczników tej odmiany. Analizuję dość obszerny materiał językowy zgromadzony zarówno w *Słowniku gwary uczniowskiej* K. Czarneckiej, H. Zgółkowej, (1991, dalej SGU), *Nowym słowniku gwary uczniowskiej* pod red. H. Zgółkowej, (2004, dalej NSGU)¹, jak i zebrany przeze mnie osobiście, a także

¹ Jeśli określenie, którym ilustruję moje badawcze spostrzeżenia, znajduje swoje potwierdzenie w materiale słownikowym, obok skrótów SGU lub NSGU podaję lokalizację na odpowiedniej stronie, nawet wówczas, gdy w słowniku pojawiają się inne jego znaczenia. Brak takiej informacji

przez nauczycieli², wśród młodzieży szkolnej z województwa kujawsko-pomorskiego. Ten zasadniczy korpus materiałowy wzbogacają teksty polskich zespołów hip-hopowych³, których oficjalne albumy wydane zostały w latach 1996–2003. Tak więc można powiedzieć, że podniesione aspekty przemian w języku młodzieży formułuje się głównie przez pryzmat gwary uczniowskiej i języka subkultury hiphopowej⁴.

Rozważania zasadnicze dla podjętego tematu warto rozpocząć od spostrzeżeń związanych z niezwykle ekspansywnością kultury medialnej po 1990 roku, zwłaszcza telewizyjnej. Wielość kanałów telewizyjnych a wraz z nią niezliczona wręcz liczba filmów fabularnych, animowanych filmów fabularnych, seriali telewizyjnych, seriali animowanych, programów telewizyjnych typu *realisty show*, *teleturniejów* itd. o różnorodnym (także potocznym i wulgarnym) kształcie stylistycznym pozostaje w bezpośrednim związku ze strukturą leksykalno-semantyczną najnowszej gwary uczniowskiej. Wystarczy nawet pobieżny ogląd, by stwierdzić, że w zasobie leksykalnym z końca lat osiemdziesiątych pojawia się niewiele określeń o medialnym pochodzeniu, np.: *papa smerf* (związek z bohaterem animowanego serialu dla dzieci) w znaczeniu dyrektora szkoły (SGU,141), *powrót do Edenu* (od tytułu serialu telewizyjnego) na oznaczenie wakacji (SGU,161), *mniej niż zero* (od tytułu piosenki wykonywanej przez zespół Lady Pank) o ocenie niedostatecznej, także o czymś niewiele wartym (SGU,127), przezwiska typu *Rambo* 'dyrektor szkoły', 'uczeń', 'woźny' (SGU,342), *Gargamel* 'nauczyciel', 'nieudolny człowiek', 'uczeń' (SGU, 220) czy *Falconetti // Falco* 'woźny' (SGU,318). Wówczas też raczej rzadko gwarę uczniowską wypełniały nazwy związane z komunistycznym systemem sprawowania władzy, a określające realia życia szkoły, np.: *KC PZPR* 'zebranie rady pedagogicznej' (SGU,92), *komitet centralny* 'gabinet dyrektora' (SGU,100), *zebranie ZSMP* 'wyjście do kina' (SGU,232). NSGU a także zgromadzony przeze mnie materiał badawczy w porównaniu z SGU w sposób jednoznaczny dowodzą niezwyklej ekspansywności określeń o medialnej proveniencji jako tworzywa uczniowskich zabiegów twórczych. W rezultacie skojarzeń, aluzji, metaforycznych przesunięć, procesu apelatywizacji tytuły filmów, seriali telewizyjnych, programów, teleturniejów itd., nazwy reklamowanych produktów, imiona filmowych postaci, bohaterów, także imiona czy nazwiska osób znanych głównie dzięki mediom służą nazywaniu frag-

oznacza, że przywołany przykład należy wyłącznie do zgromadzonego przeze mnie lub też przez inne osoby materiału językowego.

² W tym miejscu serdecznie dziękuję dr Ewie Korzeniowskiej i dr Agnieszce Rypel z Zakładu Dydaktyki Literatury i Języka Polskiego IFP AB za udostępnienie mi materiału językowego (zwłaszcza w zakresie ilustrującym wpływ mediów na język uczniowski) zgromadzonego metodą ankietową wśród młodzieży bydgoskich szkół ponadgimnazjalnych (zob. też: E. Korzeniowska, A. Rypel, 2003: 217–238).

³ Analizuję teksty (ekscerpcją objęto płyty, kasy, teledyski, strony internetowe poświęcone muzyce hiphopowej) zgromadzone przez mgra Łukasza Narolskiego na użytek pisanej pod moim kierunkiem pracy magisterskiej pt.: *Kategoria „swój – obcy” w tekstach polskich zespołów hiphopowych*, Bydgoszcz 2004.

⁴ Język subkultury hiphopowej coraz częściej stanowi przedmiot lingwistycznych opisów. Warto chociażby wspomnieć o badaniach Z. Sawaniewskiej-Mochowej i W. Mocha. Zob. np.: Z. Sawaniewska-Mochowa, W. Moch, 2000a: 173–184; 2000b: 97–121; 2001: 267–281; 2002: 325–340.

mentów rzeczywistości szkolnej: związanych z nią osób, przedmiotów nauczania, lekcji, sytuacji lekcyjnych, ocen, pomieszczeń⁵. W nazywaniu czy przezywaniu nauczyciela szczególnie często sięga się więc po określenia *kiler // killer*⁶ (NSGU,161), *Wielki Brat, pokemon* (NSGU,286), *bin laden* (NSGU,34), *terrorysta* (NSGU,371), nauczycielki – *Wielka Siostra, babcia Kiepska*⁷, *Matka Teresa*. Grono zaś pedagogiczne to *fraglesy, trole // trolle* (NSGU,105,375 notuje w formie liczby pojedynczej jako ogólne określenia nauczyciela), *gremliny*⁸ (NSGU,124), *strażnicy Teksasu* (NSGU,345), *gang Olsena* (NSGU,111) czy *kosiarze umyśłów*. Równie często wpływ mediów telewizyjnych daje o sobie znać w sytuacji nazywania i przezywania dyrektora szkoły (*dexter, kojak*⁹ NSGU,169, *chucky, Yoda, Wielki Brat* NSGU,393 *big brother* NSGU,33, *bin laden* NSGU,34, *Benny Hill* NSGU,30, *domestos*), woźnego (*Johny Bravo, kermit, gargamel* NSGU,112, *don Pedro, struś pędziwiatr, Strażnik Teksasu, Mc Geiwer, Mario Bross, Super Mario, Brudny Harry, terminator*¹⁰ NSGU,371, *elvis // elwis* NSGU,95)) oraz księdza, katechety (*toś super ktoś, batman* NSGU,28, *batman forever, pomocnik batmana, ksiądz w Nowym Jorku*). Takie też medialne określenia znajdują zastosowanie w trakcie nazywania szkoły np.: *klasztor Schaulin, dom Wielkiego Brata* (NSGU,39) *dom BB*, pokoju nauczycielskiego, np.: *13 posterunek, wrota czasu, imperium Jedai, baza terminatorów, pokój zwierzeń*¹¹ (NSGU,286), *planeta małp* (NSGU,207), *archiwum X* (NSGU,19) lekcji, przedmiotów nauczania, sytuacji z nimi związanych, np.: *wywiad z wampirem 'lekcja', matrix* (NSGU,212) w znaczeniu lekcji matematyki, *gotowanie na ekranie*

⁵ Żart, humor, dowcip, pobłażliwość w odniesieniu do rzeczywistości szkolnej uzupełniają widzenie oparte na silnej krytyce, dystansie, nawet wrogości. Szkoła przez analogię do sytuacji we współczesnym świecie bywa postrzegana jako obszar terroru, wypełniony *terrorystami, bin ladenami* itd., czyli nauczycielami i dyrekcją szkoły. K.Ożog (2001:192) wyróżniając grupę wyrazów związanych ze szkołą, uczelnią dodaje: „Można z nich też odczytać frustracje i obawy współczesnej młodzieży związane ze szkołą”. We wstępie do SGU, 7 czytamy też: „Na marginesie refleksji czysto językowej może się pojawić gorzkie spostrzeżenie dotyczące tego, jak poprzez słowa ujawnia się pełen niechęci, może nawet nienawiści lub agresji stosunek uczniów do szkoły, do nauczycieli i wszystkich spraw szkoły.” Ilustrację wskazanego zjawiska stanowią również moje rozważania poświęcone językowemu obrazowi szkoły i nauczyciela w wypowiedziach dzieci i młodzieży (zob. Świącicka, 2001: 251–265).

⁶ NSGU,161 wskazuje na angielski źródłosłów tego wyrazu: 1. „zabójca”; 2. „sprzątanie w domu”; 3. „nauczyciel, który często stawia oceny niedostateczne, także na koniec roku”. Jego żywotność w gwarze uczniowskiej należy jednak wiązać głównie z tytułem i bohaterem filmu fabularnego.

⁷ Jedno ze znaczeń wyrazu *babcia*, podane w NSGU,21 brzmi: nauczycielka, zwłaszcza starsza. W NSGU notuje się też połączenia wyrazowe oparte na tym słowie typu *babcia wędrowniczka* ‘nauczycielka chodząca po klasie podczas lekcji’; *babcia grawitacja* ‘nauczycielka fizyki’ czy *babcia żabie oczko* ‘nauczycielka zauważająca ściągę u uczniów’.

⁸ Wyraz *gremlin* pojawia się w NSGU,124 w znaczeniach: 1. ‘dobry uczeń’; 2. ‘osoba o niskim wzroście’; 3. ‘określenie brzydkiej osoby’.

⁹ NSGU,169 notuje w znaczeniu lysego mężczyzny.

¹⁰ W NSGU, 371 podaje się też znaczenie: „ogólnie o nauczycielu”.

¹¹ Przywołane połączenie wyrazowe odznacza się szczególną wieloznacznością, może więc nadto nazywać salę lekcyjną, gabinet dyrektora lub szkolną toaletę, zob. też NSGU,286.

'lekcja chemii', *róbta, co chceta*¹² (NSGU,313); *dotyk anioła* (NSGU,18) 'religia – lekcja lub przedmiot', *matiz* 'język niemiecki – lekcja lub przedmiot', *archiwum X* (NSGU,19) 'historia – lekcja lub przedmiot', 'biologia – lekcja lub przedmiot', *milczenie owiec* 'klasówka', *mortal, kombat, pytania od Wielkiego Brata, milionerzy* (NSGU,220) 'odpytywanie na lekcji', *nominacje* (NSGU,242 – *nominacja do Oskara*) 'informowanie o zagrożeniach oceną niedostateczną', *vanish // wanish* 'wakacje'. Imiona i nazwiska osób spopularyzowane dzięki mediom wykorzystuje się również w celu wartościowania fragmentów rzeczywistości pozaszkolnej, zwłaszcza osób, np.: *manuela* to brzydka dziewczyna lub – jak podaje NSGU,209 – otyła dziewczyna, *małysz* zaś to albo brzydki chłopiec, albo homoseksualista, może też pełnić funkcję zwrotu pożegnalnego: do widzenia (NSGU,208), *brytniejka* 'dziewczyna nosząca bardzo obcisłe ubrania' (NSGU,41). Słowa-klucze, modne połączenia wyrazowe wypełniające programy informacyjne, odnoszące się do aktualnych wydarzeń politycznych, ekonomicznych, sportowych itd. szybko zostają przyswojone przez gwarę uczniowską, np.: *dziura budżetowa* 'luka w pamięci' (NSGU,90), *miejsce walki z bezrobociem* 'szkoła' (NSGU,388), *caritas* 'ciężka, trudna lekcja' (NSGU,49), *calgary* 'buty zimowe' (NSGU,48), *strefa Gazy* 'pokój nauczycielski' (NSGU,113), *ty Czechenie* 'wyzwisko', *bo ci zrobię Toruń* 'groźba, nawiązująca do sytuacji w jednej z toruńskiej szkół, w której uczniowie zastraszała, upokarzali nauczyciela'. Potwierdzenia tego typu można by oczywiście mnożyć. Żywot większości określeń bywa krótki, często też ograniczony tylko do pewnych środowisk młodzieżowych, choć odnotować można elementy leksykalne motywowane medialnie w miarę stabilne, także pod względem znaczeniowym, np.: *smerfne uszy* 'duży biust', *smerfochlast* 'uczeń popisujący się', *smerfowy samochód* 'niebieski samochód', *smerfuś* 'uczeń rozpieszczony, maminsynek' (SGU,183; NSGU,332) lub ulegające, m.in. wskutek przeobrażeń ustrojowych, modyfikacjom znaczeniowym, np.: *smerf* '1.niski człowiek; 2.uczeń noszący mundurek szkolny; 3. milicjant; 4. zawiadowca stacji' (SGU,183) i tylko w znaczeniu policjanta w NSGU,332, *smerfetka* 'szkolna sekretarka' (SGU,183) i '1.ogólnie o nauczycielce; 2. sympatia; 3. szkolna sekretarka; 4. prostytutka' (NSGU, 332), *smerfownia* 'radiowóz milicyjny' (SGU, 183) i 'samochód policyjny' (NSGU,332), *smerfowóz* 'samochód milicyjny' (SGU, 183) i 'samochód policyjny' (NSGU,332). Okazuje się, że pole wyrazowe inspirowane wskazanym filmem animowanym jest ciągle produktywne, np.: *smerfiarze* 'policjanci' (NSGU,332), *smerfnie nawijasz* 'nudno mówisz' (NSGU,332), *smerfeta* 'dziewczyna w białych kozakach' (NSGU,332), *smerfuj* 'odejść, odczep się – forma używana w stosunku do osoby niepożądanego w towarzystwie' (NSGU,332) czy *smerfuj, smerfuj, sto lat* 'do ucznia odpowiadającego przy tablicy' (NSGU,332). Mimo że gwara uczniowska cechuje się wielką zmiennością leksykalną, szczególną podatnością na modę językową, specyficzne zasady jej funkcjonowania, takie chociażby, jak: wieloznaczność jednostek leksykalnych, ich wartościujący i antropocentryczny charakter, ekspresywność, zwłaszcza z dominacją żartu, humoru, nierzadko też ironii, pogardy, lekceważenia, czy rozbudowana synonimika, pozostają niezmiennie. Na tym tle warto jednak odnotować silniejszą niż w latach wcześniejszych

¹² NSGU, 313 podaje tylko w znaczeniu ostatniej ławki w klasie.

tendencję do skrótu, posługiwania się coraz liczniejszymi skrótowcami¹³ służącymi nie tylko celom humorystycznym, ale także procesom eufemizującym¹⁴, np.: *ACW skrót od amator cudzej własności*; ‘złodziej’ (NSGU,12), *ABS skrót od absolutny (lub anatomiczny) brak szyi*; ‘1. człowiek umięśniony; paker; 2. człowiek ubrany w dres’ (NSGU,12), *CBS skrót od całkowity brak szyi*; ‘człowiek zbyt umięśniony, paker’, *BMW skrót od bardzo mało włosów*; ‘o osobie mającej mało włosów, zwłaszcza o łysiejącym mężczyźnie’ (NSGU,37), *LB skrót od leżeć brzuchem*; ‘leżenie do góry brzuchem; nierobienie niczego’ (NSGU,190), *PZU* ‘o osobie: pierdolnięty zawsze uśmiechnięty’ (NSGU,305). Twórcze wykorzystanie skrótowców istniejących w polszczyźnie ogólnej, tworzenie nowych środowiskowych skrótowców, uzupełnia nadto humorystyczne przekształcanie znaczeń na przykład wzorów chemicznych: *H₂O* ‘1. mówienie bez sensu; 2. chemia – lekcja lub przedmiot’ (NSGU,128), *SO₂* ‘tanie wino’ (NSGU,334).

Zc wskazaną prawidłowością istotnego wpływu mediów na językowy kształt gwary uczniowskiej współlistnie tendencja odwrotna, tj. świadomego, podyktowanego nastawieniem na materialny zysk, sięgania przez media masowe po język środowisk młodzieżowych. Tę refleksję formułuję m.in. na podstawie własnych badań poświęconych potoczności w języku czasopism młodzieżowych. Czasopisma młodzieżowe o wysokich nakładach typu „Bravo”, „Twist”, „Popcorn. Magazyn dla młodzieży”, „Dziewczyna taka jak Ty”, „Okay! Magazyn dla zakręconych nastolatek” w efekcie różnorodnych zabiegów perswazyjnych i manipulacyjnych podtrzymują nie tylko modne, oparte na bezpośredniości i swobodzie zachowania językowe, ale upowszechniają także cały repertuar, uznawanych za modne i młodzieżowe, ekspresywizmów (*odjazdowy* NSGU,249, *odlotowy* NSGU,250, *czadowy* NSGU,64, *zakręcony* NSGU,410 itd.), emocjonalnych określeń człowieka (*men* NSGU,214, *playboy* NSGU,279, *laska* NSGU,190, *kociak* NSGU,168 itd.), określeń dotyczących kondycji psychicznej człowieka (*być na luzie*, *spoko* NSGU,339, *tracić luz*, *być cool* NSGU,45, *wyluzować* NSGU,402 itd.) czy słów i połączeń wyrazowych odnoszących się do zainteresowania płcią przeciwną i życiem seksualnym człowieka (*mieć chrapkę na kogoś*, *kleić się do kogoś* NSGU,165, *między kimś a kimś zaiskrzyło*, *iskrzy* itd.) (szerzej na ten temat zob. Świącicka, 2002: 273–288). Trzeba jeszcze dodać, że poprzez upowszechnianie określonych środków językowych proponuje się młodemu człowiekowi niewątpliwie uproszczony obraz świata bez uniwersalnego systemu wartości, z relatywną moralnością, a więc w zgodzie z postmodernistyczną koncepcją filozoficzno-kulturową.

¹³ Na tę tendencję w polszczyźnie środowisk hiphopowych zwraca uwagę Z. Sawaniewska-Mochowa i W. Moch (2002: 328–331). Z kolei E. Kołodziejek, (2002: 294) zwiększenie liczby skrótowców w socjolekcie studenckim uzasadnia ogólną tendencją rozwojową polszczyzny.

¹⁴ O tabu i eufemizmach w języku bydgoskiej młodzieży pisze m.in. W. Czechowski (2003: 183–202). Badania W. Czechowskiego dowodzą, że spośród tematów objętych społecznym tabu szczególnie atrakcyjnymi dla młodego pokolenia są: seks, alkohol i narkotyki. One to – jak pisze autor – często stanowią centralny temat nieoficjalnych rozmów rówieśników. Za charakterystyczne dla współczesnego pokolenia młodzieży – na co także zwraca uwagę badacz – należy uznać wypowiedzianie się bez większych oporów i zahamowań na tematy tabu, co m.in. potwierdza liczne słownictwo odzwierciedlające burzenie uznanych społecznie norm obyczajowych.

Kolejna silna tendencja kulturowa, nierozzerwalnie też związana z medialnością, to amerykanizacja¹⁵ języka i kultury. Wystarczy znów ogląd materiału z przełomu XX i XXI wieku na tle zgromadzonego pod koniec lat osiemdziesiątych XX wieku, żeby odnotować wyraźny przyrost warstwy zapożyczeń, zwłaszcza z języka angielskiego. Oto kilka przykładów: *best* '1. dyskoteka; 2. określenie czegoś, co jest najlepsze w swoim rodzaju' (NSGU,31), *big men* 'bardzo pozytywna ocena człowieka' (NSGU,34), *big sisters* '1. dyrektorka szkoły; 2. nauczycielka' (NSGU,34), *bonus* 'ocena niedostateczna, jedynka' (NSGU,38), *chicken* 'ładny chłopak, który podoba się dziewczynom' (NSGU, 52), *mieć powera* 'mieć dużo energii, zapału' (NSGU,218), *mieć spida* 'być szybkim, energicznym' (NSGU,338).

Z medialnością, amerykanizacją stylu życia współgra oczywista tendencja do kształtowania społeczeństwa informacyjnego. Rozwój informatyki, coraz łatwiejszy dostęp do komputera, Internetu, nowe sposoby komunikowania się za pomocą krótkich wiadomości tekstowych fascynują ludzi młodych. W gwarze uczniowskiej nie brak więc także przykładów twórczego wykorzystania słownictwa ze wskazanych dziedzin techniki, np.: *czatować* 'rozmawiać przez Internet' (NSGU,66), *CD-ROM* 'osoba mająca dużą wiedzę' (NSGU,49), *komputer* '1. głowa; 2. zdolny uczeń; uczeń, który ma same oceny bardzo dobre i celujące; 3. uczeń dobry z matematyki' (NSGU,172), *komputery* '1. najlepsi uczniowie w klasie; 2. szkoła specjalna' (NSGU,172), *dziergać SMS* 'pisać krótką wiadomość tekstową (SMS)', (NSGU, 333), *enter* 'nauczyciel informatyki' (NSGU,95).

Amerykanizacja stylu i sposobu życia przejawia się także w uleganiu wpływowi ideologii konsumpcjonizmu (zob. Ożóg 2001:196-213 rozważania na temat polszczyzny konsumpcyjnej). Wpływ ten nie pozostaje obojętny dla struktury gwary uczniowskiej, którą dziś zapełniają także określenia dotyczące dóbr materialnych, m.in. posiadania samochodu, takie jak: *alummy* // *alusy* 'aluminiowe felgi samochodowe' (NSGU,17), *audica* 'samochód marki Audi' (NSGU,20), *beema* // *beemka* // *beemwica* 'samochód marki BMW' (NSGU,29), *bumeta* 'samochód marki BMW' (NSGU,43), *merc* // *mercol* // *merol* // *mesich* // *mesio* // *mesiu* 'samochód marki Mercedes' (NSGU,214), *porsze* 'ogólnie o samochodzie' (NSGU,290). Konsumpcyjny styl życia popularyzują także media masowe. Tematykę mało wartościowych czasopism dla młodzieży wyznaczają m.in. nazwy pieniędzy (*kasa* NSGU, 157, *szmal* NSGU,355, *forsa* itd.), nazwy odzieży (*ciuchy* NSGU,60, *ciuszki* itd.), nazwy dotyczące życia towarzyskiego, zabawy¹⁶ (*impresa* NSGU,137, *impreska* NSGU,137, *balanga* NSGU,24, *knajpa* NSGU,167 itd.) (zob. Święcicka, 2002: 285).

¹⁵ H. Chołaj (1999: 190–191) pisze: „Fenomen amerykanizacji w Polsce ma swoje korzenie historyczne. Związki, które sięgają czasów amerykańskiej rewolucji, umocniły się, gdy w XIX wieku miliony Polaków wyemigrowały do USA. Dla Polaków była Ameryka ziemią obiecaną, była „the Polish dream”. Ale dzisiaj na szeroką skalę mamy do czynienia z Polską prymitywnej amerykanizacji, która stara się kopiować to, co w USA najgorsze. (...) Snobowanie się na bycie „Amerykaninem” w zakresie wzorów konsumpcji i stylu życia, w tym spędzania czasu wolnego (w istocie snobowanie się na amerykańską klasę średnią) narasta”.

¹⁶ Żywotność w języku młodzieży kręgu tematycznego obejmującego rozrywkę, odpoczynek, czas wolny potwierdzają badania K. Ożoga (2001:192). Autor stwierdza: „Jest to liczna grupa

Silne tendencje kulturowe wymuszają istotne zmiany w społecznych zwyczajach i obyczajach, które potwierdzają m.in. zgromadzone przeze mnie na początku 2003 roku wśród młodzieży szkolnej ekspresywne określenia mężczyzn. Okazuje się, że to pole leksykalno-semantyczne, rozpadając się na szereg pomniejszych kategorii znaczeniowych, rozbudowuje się niezwykle intensywnie, dokumentuje nie tylko wiele ciekawych procesów językowych, ale także staje się sygnałem przemian obyczajowych i kulturowych, swoistym *signum temporis*. Szczególnie znaczącym wydaje się być bogactwo określeń mężczyzny ze względu na jego fizyczność, zwłaszcza seksualność¹⁷. Można pokusić się o stwierdzenie, że w moim materiale w tym zakresie język utrwała kobiecy sposób postrzegania mężczyzny jako obiektu seksualnego, gdyż wśród badanej młodzieży licealnej dominowała płć żeńska. Upowszechnia się więc taki sposób wartościowania mężczyzny, jaki w przeszłości dominował w widzeniu kobiety¹⁸, a więc przez pryzmat atrakcyjności zewnętrznej i wieku (por. liczne określenia typu *lasek* NSGU,190, *lasior*, *lachu*, *towar* NSGU, 373, *niezły towar*, wulgarnie *dupa* NSGU,82-3, *fajna dupa*, *ciało* NSGU,56, *tyłek* NSGU 378, *tyłeczek*¹⁹ NSGU,378, *ciacho* NSGU,56, *mięcho* NSGU,220, *men* NSGU,214, *menas* NSGU,214, *menek*). Sfera życia seksualnego mężczyzny, jego tzw. sposób prowadzenia się, podlegają negatywnej ocenie – analogicznie do zachowań kobiety – za pomocą takich zarezerwowanych dotąd dla płci żeńskiej określeń, jak: *puszczalski // puszczalski pan*, *męska dziwka*, *męska kurwa* czy *latawiec*. W języku młodzieży nie brak też określeń mężczyzn (derywatów, metaforycznych ujęć czy pożyczek wewnętrznych) głównie negatywnie wartościujących ich odmienność seksualną (*pedał* NSGU,268, *pedalek*, *pedrix*, *pedzio* NSGU,268, *pedrył* NSGU,268, *ciepły* NSGU,58, *ciota* NSGU,59, *cwel* NSGU,62, *gejas* itd.). Wyrazy te pochodzą głównie z gwary przestępczej. Odmienność seksualna coraz częściej staje się przedmiotem publicznej dyskusji, jednak na ogół traktowana jest jako temat tabu²⁰.

odzwierciedlająca *totalną balangę*, por.: *bandzo* ‘dyskoteka’; *bania* ‘tanie wino’; podobnie jak i *gleborzut*, *belł*, *berbeluch*, *kwias*, *pryt*, *dżampreza* ‘ impreza, przyjęcie’; *kapela* ‘zespół muzyczny’; *polew* ‘dobra zabawa’; *dyskomłot* ‘słuchający disco’; *densić* ‘tańczyć’; *browar* ‘piwo’; *osuszyc* ‘wypić coś’; *walnqć biera* ‘wypić piwo’; *zaciukać* ‘zapalić papierosa’.

¹⁷ W tym miejscu warto dodać, że według badań W. Czechowskiego (2003:195-196) życie seksualne człowieka jest częstym tematem poruszonym przez młodzież (podejmowanie tego tematu, zarówno za pomocą eufemizmów, jak i wulgaryzmów, deklaruje aż 70% ankietowanych młodych bydgoszczan). Autor na podstawie analizy materiału badawczego dochodzi do ważnego z punktu widzenia obserwacji przemian obyczajowo- kulturowych wniosku: „(...) wiele wymienionych określeń zdradza założenie przedmiotowego traktowania partnera” (s. 196). Także K. Ożóg (2001:192) w kręgu znaczeniowym: seks, zachowania erotyczne, miłość, notuje wielość określeń dotyczących fizjologii, wśród których – jak zauważa badacz – są liczne określenia o obscenicznym charakterze.

¹⁸ M. Peisert (1994:107) na początku lat dziewięćdziesiątych stwierdził: „Kobiety ocenia się głównie ze względu na walory zewnętrzne, wiek. Obdarzanie kobiety wulgarnym słowem *dziwka*, nie deprecjonuje cech jej płci, ale słowo *stara* – tak”.

¹⁹ NSGU notuje wyraz *tyłek* jedynie jako ogólne określenie dziewczyny, podobnie *tyłeczek* ‘atrakcyjna, ładna dziewczyna’.

²⁰ Jak pokazują badania W. Czechowskiego (2003: 190), 87% młodzieży bydgoskiej w kontaktach nieoficjalnych nie podejmuje tego tematu, w kontaktach zaś oficjalnych jako temat tabu traktuje go 96% młodzieży.

W ostatnich latach z pewnością obserwuje się przyrost ilościowy określeń homoseksualisty, ich występowanie w gwarze uczniowskiej potwierdza także NSGU. Często jest jednak tak, że w środowisku młodzieży szkolnej służą one obrażeniu, lekceważeniu, poniżeniu rówieśnika nieakceptowanego z jakiegoś powodu przez grupę. Równie ciekawie rozbudowuje się pole znaczeniowe, zawierające nowe określenia mężczyzn, podyktowane takimi ich zachowaniami, jak chociażby modnym dziś w niektórych środowiskach zwyczajem zażywania środków chemicznych w celu rozwoju masy mięśniowej (*anaboli*, *koks* NSGU,169, *koksiarz* NSGU,169, *koksik*, *kark* NSGU,156, *karczycho* NSGU,156, *karczek*, *kafar* NSGU,151, *sterydziarz* NSGU,344, *sterydowiec*, *mięśniak* NSGU,220, *paker* NSGU,260, *pako* NSGU,261, *pakos*), kultem pięknego ciała i stylem ubierania się w markową odzież (*ken*, *żelowiec*, *belmondo*, *enrike*, *solaria*, *solarka*, *solarium*²¹ NSGU,334, *metkowiec*, *firmowiec*, *lakierkowiec*). Nowe ekspresywne określenia mężczyzn, stanowiące odpowiedź na dokonujące się przemiany w społecznym obyczaju, powstają zarówno w procesie derywacji, jak i ciekawych metaforycznych i metonimicznych przesunięć (te i inne zagadnienia wraz z licznymi potwierdzeniami ekspresywnych określeń mężczyzn poruszam szczegółowo w innym miejscu; zob. Święcicka, 2004: 269–281).

Szczególnie wyrazisty w nowoczesnych konsumpcyjnych społeczeństwach staje się problem narkomanii. Zjawisko to, niestety, znajduje swoje odbicie w zachowaniach językowych młodzieży szkolnej. Łatwo zauważyć, że strukturę gwary uczniowskiej ostatnich lat tworzy również wielość określeń związanych z tym rodzajem uzależnienia. Badania W. Czechowskiego (2003: 191-3) dowodzą, że temat narkotyków, sposobów ich zażywania, osób uzależnionych od narkotyków itd., to częsty temat koleżeńskich rozmów – potwierdza go aż 49% objętych ankietami młodych respondentów z bydgoskich szkół średnich. Autor gromadzi bogaty repertuar określeń (często o charakterze eufemizmów) nazywających osoby rozprowadzające narkotyki (np.: *handlarz*, *magazyn*²² NSGU,205, *sprzedawca*²³ NSGU,341, *dil*, *rozprowadzacz*), narkotyki (*dragi* NSGU,80, *towar* NSGU,373, *tabletki*, *żarcie*²⁴ NSGU,424, *dżoint* NSGU,91, *proszek* NSGU,294, *blant* NSGU,35, *marysia* NSGU,210, *amfa* NSGU,17 itd.), osoby uzależnione od narkotyków (*ćpun* NSGU,70, *markus*, *nako*, *monar*, *grzejnik* NSGU,125 itd.), czynności zażywania narkotyków czy też stany upojenia narkotykowego (*brać* NSGU,39, *grzać* NSGU,125, *spawać*²⁵ NSGU,337, *jarać* NSGU,144, *koksować*, *odlot* NSGU,250, *jazda* NSGU,144, *odjazd* NSGU,249, *faza* NSGU,100, *loty* NSGU,196, *filmy* NSGU,102 itd.). Obecność w gwarze bydgoskiej młodzieży szkolnej określeń odnoszących się do zjawiska narkomanii potwierdzają także badania E. Korzeniowskiej i A. Rypel (2003:221). Słownictwo narkomańskie wydaje się także stanowić reprezentatywną, wprawdzie przy pobieżnym oglądzie, część NSGU. Poza już przywołanymi warto podać kilka jeszcze potwierdzeń: *adam* ‘narkotyk: extasy’ (NSGU,12), *akcja kompot w kanał*

²¹ NSGU podaje tylko w znaczeniu opalanej dziewczyny.

²² NSGU notuje w znaczeniach: 1. ‘pokój dyrekcji’; 2. ‘magazyn z alkoholem’; 3. ‘duża torba ucznia’.

²³ W gwarze uczniowskiej oznacza ucznia donoszącego na innych; skarżypytę (zob. NSGU,341).

²⁴ W NSGU tylko określa posiłek, jedzenie.

²⁵ W gwarze uczniowskiej używany w znaczeniu wymiotować (zob. NSGU,337).

'narkotyzowanie się' (NSGU,13), *boże ziele* 'narkotyki' (NSGU, 39), *dziatka* 'porcja narkotyku' (NSGU,88), *dziarnata* 'narkotyki: marihuana' (NSGU,88), *kłuć się* 'brać narkotyki' (NSGU,167). W tym miejscu za celowe uznaję jeszcze raz wrócić do wspomnianych już badań nad potocznością w języku czasopism dla młodzieży. Otóż moje analizy pokazują, że także prasa nie unika podejmowania tematu narkomanii, o którym mówi się m.in. za pomocą środowiskowych określeń. Teksty mające przestrzec młodzież przed narkomanią obfitują w słownictwo i frazeologię typu: *ćpać* NSGU,70, *ćpum* NSGU,70, *naćpać się* NSGU,231, *nawalić się*²⁶ NSGU236, *być na haju* NSGU,45, *prochy* NSGU,293, *odlot* NSGU, 250, *odjazd* NSGU,249, *dać sobie w żyłę* NSGU,73, *brać dragi*, *maryśka* NSGU,210, *koks* NSGU,169, *koka* NSGU,169, *trawka* NSGU,374, *amfa* NSGU,17 (zob. Świącicka, 2002: 285).

Wśród wpływów kulturowych szczególnie rolę w środowiskach młodzieżowych odgrywa różnego rodzaju muzyka. Transformacja ustrojowo-ekonomiczna, rozwój mediów upowszechniających zachodnią muzykę, także powstanie rynku fonograficznego zajmującego się wydawaniem, promowaniem wykonawców, zespołów to istotne elementy stymulujące rozwój nieznanych dotąd w Polsce subkultur młodzieżowych wraz z ich językami. Kolejne refleksje ukazujące relacje między językiem a przemianami społeczno-kulturowymi wynikają właśnie z obserwacji najnowszych tekstów chyba najbardziej obecnie w Polsce ekspansywnej subkultury hiphopowej. Kontestujący charakter subkultury hiphopowej przejawia się w sposobie opisywania i wartościowania zastanej rzeczywistości społeczno-politycznej, m.in. członków społeczeństwa, zwłaszcza przedstawicieli określonych zawodów, ich postaw, sposobu życia itd. Teksty hiphopowe, nierzadko w wulgarnej, brutalnej formie językowej, stają się wyrazem refleksji nad stylem życia zdominowanym przez zachowania nastawione na zysk, konsumpcję, sprzyjającą relatywizmowi moralnemu i etycznemu: *Masz na siatkówce dolary i głowę pustą / Sprzedałeś mózg razem z osobowością / I teraz ten papier jest jedyną wartością / Te rzeczy rządzą ludzkością* (Numerki, Eldo, Opowieść o tym, co tu dzieje się naprawdę); *Biegiesz, gonisz, pracujesz, dzwonisz / Żyjesz według zasad ekonomii / Jak szybko zarobić, pomyśl, skoncentruj się / rękę weź do skroni / I pędź, kasę kasuj / Na życie musisz mieć gotówki zasób (...)* *Szybko, szybko kasę kasuj / Szybko, szybko nie masz czasu / Wszystko zapierdala, tempo swe dopasuj / I pędź, bo nie masz czasu* (Szybko, Inespe, W ocenie szarych bloków); *Dla niego twoja wartość jest żadna / Zastąpiła ją dawno wartość materialna posiadanych środków* (Piramida, Ascetoholix, A). Procesy gospodarcze wymuszają zmiany w strukturze społeczeństwa: obok szybko bogacących się, przedsiębiorczych członków danej społeczności rośnie grupa osób bezradnych, pozbawionych pracy, ubożających, co podlega negatywnej ocenie w analizowanych tekstach, np.: *Mój świat podzielony między ulice, a samochody, między bogaczy, a biedoty* (My nie my, Rabato, Prawdziwa gra); *Nie przesadz w interesach, w roli prezesa, nowobogackiego szefa, który się znalazł w swoich wymarzonych strefach* (Skarby, Liber, Bógmacher). Tematykę hiphopowych przekazów warunkuje także problem uzależnienia, zwłaszcza młodego człowieka, od narkotyków. W tekstach kreuje się obraz członka subkultury hiphopowej palącego marihuanę: *Gram*

²⁶ W NSGU tylko w znaczeniu wypić za dużo alkoholu, upić się.

w zielone, bo to mnie rajcuje / Mach dla ciebie, a ja odlatuję / Więc daję mu je, liście zielone jak tuje (...) Kocham dym, więc się tym inhaluję (Gram w zielone, Trzyha, Nastukawczy). Zdecydowany zaś głos protestu dotyczy zażywania amfetaminy, heroiny i kokainy. Wyrazy typu *śmieć, niewolnik, brownowiec, brown, braunoholik, heroiniarz, palacz Heleny, heleniarz, helenowa zmora* stają się językowym wykładnikiem negatywnego wartościowania narkomanów: *Szarzy podatnicy braunoholicy / Materialni niewolnicy / Śmietniki ludzkich brudów* (Mgła, Zipera, O.N.F.R.); *Jak Helen przyszła, widzę ilu ubyło. Pozamykani w domach, pokojach, skazani na klęskę* (Ból doświadczeń, O.S.T.R., Tabasko).

W niniejszych rozważaniach podniesiono tylko wybrane aspekty funkcjonowania języka współczesnej młodzieży w społeczno-kulturowym kontekście. Z pewnością można by jeszcze wskazać na inne rodzaje owej relacji. Jednak poczynione już obserwacje wystarczająco jasno potwierdzają, że polszczyzna środowisk młodzieżowych jest niewątpliwie efektem przemian społeczno-obyczajowych, gospodarczych, pozostaje pod silnym wpływem nowych tendencji kulturowych, które w niej znajdują dynamiczne odzwierciedlenie. Strukturę gwary uczniowskiej tworzą określenia o medialnej proveniencji, służące wartościowaniu (przez pryzmat żartu, humoru, ironii czy sarkazmu, ale też coraz wyraźniej agresji) zarówno rzeczywistości szkolnej, jak i pozaszkolnej. Jej rysem charakterystycznym stały się także liczne zapożyczenia, zwłaszcza z języka angielskiego, słownictwo związane z komputerami i Internetem czy problemem narkomanii. Przywołane przykłady ekspresywnych określeń męczyzn ilustrują wyraźną rozbudowę wskazanego pola leksykalnego, podyktowaną zmianami w społecznym obyczaju, nowymi zachowaniami męczyzn. Wszechobecne media nie tylko stanowią tworzywo języka środowisk młodzieżowych, ale same też sięgają po modne, młodzieżowe zachowania językowe, utrwalając je wśród młodzieży i w potocznym obiegu innych grup pokoleniowych. Kontekst społeczno-kulturowy decyduje również w sposób istotny o tematyczno-językowym kształcie tekstów popularnej dziś wśród młodzieży subkultury hiphopowej. Ich kontestujący charakter obejmuje współczesną rzeczywistość społeczno-polityczną, zwłaszcza postawy nastawione na konsumpcję, podział na klasę bogatych i biednych, a także problem narkomanii.

Bibliografia

- Chołaj H., 1999, *Dekada transformacji gospodarki polskiej*, Warszawa.
- Czechowski W., 2003, *Tabu w języku bydgoskiej młodzieży*, [w:] *Polshczyzna bydgoszczan. Historia i współczesność* pod. red. M. Święcickiej, Bydgoszcz, s. 183–202.
- Kołodziejek E., 2002, *Socjolekt studencki – fakt czy mit?* [w:] *Synchroniczne i diachroniczne aspekty badań polshczyzny*, t. VIII: *Materiały X Kolokwium Językoznawczego, Pobierowo, 18–20 września 2000 r.* pod red. M. Białoskórskiej i L. Mariak, Szczecin, s. 289–299.
- Kołodziejek E., 2005, *Człowiek i świat w języku subkultur*, Szczecin.
- Korzeniowska E., Rypel A., 2003, *Lingwistyczne i dydaktyczne rozważania nad gwarą bydgoskiej młodzieży szkolnej*, [w:] *Polshczyzna bydgoszczan. Historia i współczesność* pod. red. M. Święcickiej, Bydgoszcz, s. 217–235.

- Ożóg K., 2001, *Polszczyzna przelomu XX i XXI wieku. Wybrane zagadnienia*, Rzeszów.
- Ożóg K., 2004, *Język w służbie polityki*, Rzeszów.
- NSGU, 2004, *Nowy słownik gwary uczniowskiej* pod red. H. Zgółkowej, Wrocław.
- Peisert M., 1994, „On” i „ona” we współczesnej polszczyźnie potocznej, [w:] *Język a kultura*, t. 9: *Płeć w języku i kulturze* pod red. J. Anusiewicza i K. Handke, Wrocław, s. 97–108.
- Sawaniewska-Mochowa Z., Moch W., 2000a, *Jakim językiem mówi polski hip hop*, [w:] *Język trzeciego tysiąclecia*, Kraków, 2–4 marca 2000 pod red. G. Szpili, Kraków, s.173–184.
- Sawaniewska-Mochowa Z., Moch W., 2000b, „Oparta na faktach rymonacja” – uwagi o słownictwie hip-hopowym, [w:] *Polszczyzna stara i nowa* pod red. Ł.M. Szewczyk, Bydgoszcz, s. 97–121.
- Sawaniewska-Mochowa Z., Moch W., 2001, *Językowy obraz miasta w tekstach hip-hopowych*, [w:] *Synchroniczne i diachroniczne aspekty badań polszczyzny*, t. VII, *Materiały IX Kolokwium Językoznawczego, Kołobrzeg, 27–29 września 1999 r.* pod red. M. Białoskórskiej, Szczecin, s. 267–281.
- Sawaniewska-Mochowa Z., Moch W., 2002, *Język subkultury hip-hopowej a tendencje współczesnej polszczyzny*, [w:] *Synchroniczne i diachroniczne aspekty...*, t.VIII, op. cit., s. 325–340.
- SGU, 1991, Czarniecka K., Zgółkowa H., *Słownik gwary uczniowskiej*, Poznań.
- Święcicka M., 2001, *Szkoła i nauczyciel w języku dzieci i młodzieży*, [w:] *Synchroniczne i diachroniczne aspekty...*, t.VII, op. cit., s. 251–265.
- Święcicka M., 2002, *O potoczności w języku czasopism dla młodzieży*, [w:] *Synchroniczne i diachroniczne aspekty...*, t.VIII, op. cit., s. 273–288.
- Święcicka M., 2004, *Ekspresywne określenia męczyzn w języku młodzieży szkolnej*, [w:] *Funkcja emocjonalna jednostek językowych i tekstowych*, red. naukowa K. Wojtczuk oraz A. Wierzbicka, Siedlce, s. 269–280.

